

OSOBITOSTI HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI KRAJEM 14. STOLJEĆA

NIKICA KOLUMBIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 886.2(091)
Izvorni znanstveni rad

Vladavina Ludovika Anžuvinca i širenje viteškog staleža u Hrvatskoj imalo je odraza na našu književnost. Četrdesetih godina XIV. st. nastaju prvi tekstovi pisani latinicom na pučkom hrvatskom jeziku (zadarski »Red i zakon« ženskog dominikanskog samostana, »Šibenska molitva«, vjerojatno zadarska »Žića svetih otaca«, Vatikanski molitvenik, Korčulanski lekcionar), u tokom XIV. st. glagoljska crkvena književnost oslobađa se strogih okvira i dobija više pučki karakter. Iz 1380. god. potječe zbirka pjesama u jednom pariškom glagoljskom kodeksu, koja očituje mističnu kontemplativnost tipičnu za kasni srednji vijek. Viteški svijet i duh očituju se u pjesmi o sv. Jurju, koji se opisuje kao srednjovjekovni vitez. Osamdesetih godina XIV. st. zabilježeni su u posjedu zadarskih građana primjerci profanih literarnih djela — romana, od kojih neki i na hrvatskom jeziku. U tom kompleksu ističe se glagoljski misal što ga je vlastoručno napisao 1368. god. ličko-kraunski knez Novak, vitez iz kruga kralja Ludovika.

Za priliku u kojoj se raspravlja o anžuvinskoj vladavini u Dalmaciji prikladnija bi bila tema pod naslovom *Hrvatska književnost u doba Anžuvina*, ali takva tema, koja ne bez razloga dovodi vladavinu Anžuvina u izravnu vezu s književnim radom u hrvatskim krajevima, zahtijevala bi ipak sustavnija istraživanja. Ovom prilikom ostat ćemo samo na pokušaju da neke književno-umjetničke pojave određenog vremena povežemo s povijesno-pravnim i gospodarskim činjenicama, jer je u formiranju i u razvoju duhovnog života, što bi morao biti jedan od ciljeva svakog povijesnog pristupa, nezaobilazna međusobna povezanost svih odrednica koje taj život sačinjavaju.

Vjerojatno da i nema vladarskog roda u hrvatskoj povijesti koji je tako direktno utjecao, nerijetko i izravno poticao umjetničke djelatnosti kao što su to bili anžuvinski vladari. Sigurno je i to da nema vladara, poimence se to odnosi na Karla Roberta i na njegova sina Ludovika, koji su svojim sistemom vlasti i svojim državno-političkim pothvatima utjecali na gospodarstvi, na kulturni pa tako i na umjetnički život u svim hrvatskim krajevima. Ali zasada, na temelju samo ponekih, najčešće usputnih zapažanja i iznesenih činjenica u raznim raspravama, bilo povijesnog bilo povijesno-kulturnoga karaktera, mogu se samo nazrijeti zasluge, ili, bolje reći, mogu se samo naslutiti i skicirati neki izravni i posredni, ali nesumnjivo uvjerljivi utjecaji i poticaji anžuvinskih vladara na hrvatski kulturni život XIV. stoljeća.¹

Uspoređujući hrvatsku književnu baštinu XIII. stoljeća s onom koja nam je sačuvana iz XIV. stoljeća, možemo zapaziti neusporedivu razliku u bogatstvu književnog fonda, književnog u širem smislu riječi, na što nije utjecalo samo duže vrijeme koje nas dijeli od XIII. stoljeća, vrijeme koje je u moru nepovoljnih političkih prilika zatrlo mnoga kulturna dobra, posebno ona koja su bila zabilježena na pergamentu i krhkom papiru. Bit će ipak da ta razlika glavnim dijelom proizlazi iz mnogo bogatije, intenzivnije i brojnije kulturne i književne aktivnosti.

¹ Tu ulogu anžuvinskih vladara, posebno Karla Roberta, spominje već i V. Klaić u svojoj *Povijesti Hrvata*, knj. II (v. izdanje iz 1974, str. 81).

U odnosu na nekoliko ulomaka crkvenih knjiga (misala i brevijara) iz XIII. stoljeća, XIV. stoljeće nam je sačuvalo po više — čak i do desetak — čitavih knjiga, i to iz mnogo širega geografskog područja. Osim toga, u odnosu na XIII. stoljeće, koje je književne radnje svodilo samo na uske crkvene okvire, u XIV. stoljeću zapažamo odjednom prodor u raznolike književne vrste, zahvaćanje nekih tematskih područja, otvorenost prema utjecajima raznolikih kulturnih sfera, primanje novih duhovnih, teološko-filozofskih koncepcija.

Doduše, neki uvjeti za življu književnu aktivnost u hrvatskim krajevima bili su stvoreni već u XIII. stoljeću, jer je sigurno da su na književni život morale utjecati i neke kulturno-vjerske novine, kao što su bile pojave novih crkvenih redova (na primjer franjevaca) početkom XIII. stoljeća, zatim osnivanje bratovština duž primorja, veze sa stranim kulturama proširene od križarskog rata s početka stoljeća itd., a posebno, na terenu slavenske liturgije, papino dopuštenje glagoljašima Omišlja na Krku i Senja, polovinom XIII. stoljeća, da mogu slobodno upotrebljavati glagoljicu i slavenski jezik. To je utjecalo na sigurnije okretanje glagoljaškoga svećenstva rimskom obredu, a ujedno i na otvaranje prema zapadnim književnim utjecajima. Ali te su komponente počele blagotvorno djelovati tek nešto kasnije, pa su se neki od tih plodova mogli odraziti i u književnoj aktivnosti XIV. stoljeća.

Ipak, književni rad XIV. stoljeća u hrvatskim krajevima pokazuje prodor u nekoliko sfera, u nekoliko razina. Tada se življe nego ikada ranije i na latinaškom području javljaju djela na hrvatskom jeziku, sačuvana u najranije poznatim latiničkim pisanim spomenicima, tada se javljaju kvalitetno nove književne vrijednosti, ne samo u bogaćenju književnih vrsta, nego i u prožimanju kulturnih i književnih područja i regija.

Djelovanje Anžuvina u hrvatski društveni život političko-pravnim i drugim reformama bilo je toliko jako da se navedena slika hrvatske književne situacije i književnih prilika mora povezati s pothvatima i poticajima te vladarske kuće.

Reforme koje je na društvenom, vanjsko-političkom, vojnom i na ostalim poljima djelatnosti počeo provoditi Karlo I, u prvoj polovini XIV. stoljeća, a nastavio ih i dokrajčio njegov sin Ludovik Veliki, pružale su nove mogućnosti i za razvoj kulture i umjetnosti. Razbijanje moći feudalnih vladajućih kuća u Hrvatskoj te biranje novih vazala, vitezova i dvorjanika iz tih redova, formiranje novoga plemstva direktno podređenog kralju i njegovu dvoru, razvilo je i nove nosioce kulturnog života, tim više što su anžuvinski vladari i sami cijenili i poticali mnogo kulturne djelatnosti, posebno neke umjetnosti.

Kao druga komponenta, koja je upravo prisutnošću Anžuvina morala djelovati na širenje kulturnih vidika u hrvatskim krajevima, jest njihova povezanost s nekoliko nacionalnih kultura — s francuskom, južnotalijanskom i ugarskom, a kako su se hrvatske zemlje nalazile na mjestu preko kojega su se te linije križale i povezivale, morao se upravo na tom području osjetiti blagotvorni utjecaj novih kulturnih kontakata.

Česta prisutnost vladara ili članova njihova roda u hrvatskim krajevima, gdje su se oni i krunili, gdje su oni boravili u svojim rezidencijama, sigurno je posebno utjecala na duhovni život, izravno poticala na aktivnosti, ponekad i direktnijim materijalnim i moralnim stimuliranjem.

Kao vrlo važna komponenta upravo anžuvinskoga djelovanja na jaču kulturnu aktivnost u hrvatskim krajevima jest činjenica da su vladari iz te kuće, posebno poslije zadarskog mira 1358, nakon dužeg vremena okupili sve hrvatske krajeve u jednu političku zajednicu, koja je omogućila živu kulturnu razmjenu između dotada odvojenih sredina.

Sve su to one odrednice koje su i na književnom planu omogućile da se i u kvaliteti i u kvantiteti ostvare nove vrijednosti.

Doduše, prva polovina XIV. stoljeća bit će još podosta mršava i bit će obilježena manjim brojem glagoljskih crkvenih knjiga, kao što su *Vatikanski misal* iz Omišlja na Krku, *Güsinški odlomak brevijara* te tzv. *Pazinski fragmenti* u kojima se čuva nekoliko apokrifnih i drugih tekstova. Ali u drugoj polovini stoljeća takve će se glagoljske crkvene i vjerske knjige naći u mnogo većem broju. Među njima se prije svega ističe čuveni *Misal kneza Novaka* iz Like (1368), zatim više brevijara, većinom u cjelini sačuvanih, kao što je *Vatikanski brevijar Illyrico 5* iz 1379, *Ljubljanski* iz 1398, *brevijar Vida Omišljanina* iz 1396. Tu su i tri vrbnička brevijara te djelomice sačuvani *Bodlejanski*, zatim *Lobkowiczov* iz 1359. i tzv. *Akademijin* iz 1384. U tim se brevijarima čuva bogato srednjovjekovno prozno štivo, dijelom istočne provenijencije, kao što je »Priča o krsnom drvetu«, »Pitanja i odgovori«, »Priča o prekrasnom Josipu«, o »Uspeniju Bogorodice« itd., ali ima tu već i tekstova poznatih iz zapadnih izvora, kao što je svojevrsni avanturistički roman poznat kod nas kao *Legenda o Evstatiju*.

Polovicom XIV. stoljeća dolazi međutim do prekretnice u razvoju hrvatske književnosti na jednoj drugoj strani. Ranije je latinaška sfera, kojoj su pripadali mahom svi dalmatinski gradovi u kojima se obavljala latinska liturgija, sudjelovala uglavnom u književnosti na latinskom jeziku i time su se, s izuzetkom Zadra za koji je već u XII. stoljeću, za vrijeme dolaska pape Aleksandra III, zabilježena materinska riječ u pjesmama, oštro suprotstavljale dvije kulturne sredine — glagoljaška, u neku ruku narodna, i latinaška, nosilac romanske kulture. Godinom 1345. obilježuje se prvi jači podatak kojim i ta latinaška sfera ulazi u tijekove hrvatske književnosti u narodnom jeziku. Sačuvani zadarski »Red i zakon od primglenja na dil dobrog cignenia sestara nasich reda suetoga odza nasega dominicha«, dakle statut ili pravilnik ženskog dominikanskog samostana u Zadru, prvi je cjeloviti latinicom pisani hrvatski tekst.²

Vrijednost tog spomenika i nije samo u tome što njime čitavo jedno novo kulturno-geografsko, to jest urbano područje počinje sudjelovati u razvitku hrvatske književnosti, nego i u tome što je takvim tekstom utrt put živom narodnom jeziku u književnost. Dok su glagoljski tekstovi, naročito oni liturgijski, bili i ostali još dugo vremena opterećeni staroslavenskom tradicijom i njegovali jedan stari, dijelom neživi narodni jezik, upravo su popovi latinaši, kad im se nametnula potreba da pišu hrvatskim jezikom, učinili odlučan zaokret ka ponarođivanju književnog jezika.

Za spomenutim zadarskim tekstom vremenski gotovo odmah slijedi manji, ali posebno vrijedan šibenski tekst poznat pod nazivom »Šibenska molitva« (Oratio pulchra et devota ad beatam virginem Mariam), pjesma slobodnoga litanijskog stiha, izravan odjek talijanske bratovštinske poezije

² Objavio ga je najprije V. Jagić, a zatim V. Premuda (o tome F. Fancev, *Vatikanski hrvatski molitvenik i duhrovački psaltir*, Djela JAZU, 31, Zagreb 1934, str. IV).

lauda.³ Iako se i u tom tekstu mogu zapaziti neke crte staroslavenske glagoljaške jezične tradicije, iako se u njemu u novije vrijeme zapažaju u jednom dijelu i odjeci protuheretičkih tendencija, što se povezuje s djelovanjem Šubića, a pri čemu se pretpostavlja njen ranije pisani predložak na bosančici, ova je pjesma ujedno i prvi zapisani hrvatski pjesnički tekst. Postanak latiničke verzije teksta u donjoj granici stavlja se u godinu 1347, dakle samo dvije godine poslije postanka zadarskoga »Reda i zakona« i time se, uz još neke vrijedne latiničke tekstove iz tog vremena, kao što je na primjer zbirka od preko stotinu anegdotskih priča poznatih pod nazivom *Žića svetih otaca*⁴, koji se postankom opet stavlja u zadarsku sredinu, pokazuje kako je latinaška sfera svojim nastupom na hrvatskom jeziku najednom, u vrlo kratkom vremenskom roku osvojila nekoliko književnih područja — od pravnih spisa do poezije i umjetničke proze, za što je hrvatskim glagoljašima trebalo mnogo više vremena, ako bismo kao mjerilo uzeli samo sačuvane tekstove.

Pribrojimo li tome veliki tekst takozvanog Vatikanskog hrvatskog molitvenika⁵, koji je po svojim štokavskim elementima postankom vezan za krajnji hrvatski jug, za dubrovački kraj, a zatim i takozvani fragment *Korčulanskog lektonara*, onda se može vidjeti kako je latinaška sfera vrlo spremno prihvatila i ostvarila afirmaciju hrvatske književnosti na narodnom jeziku. To nas navodi na pomisao da bi se morala pretpostaviti kakva takva tradicija o kojoj nam nisu sačuvana tekstualna svjedočanstva, a u svakom slučaju moramo se zapitati kako je najednom, u tako kratkom vremenskom razmaku, došlo do pojave bogate hrvatske latiničke literature.

Jezično naslanjanje na crkvenoslavensku, to jest glagoljašku tradiciju, što je na primjer potvrđeno za *Vatikanski molitvenik*, navodi na zaključak da dvije, u kulturnoj povijesti tako rado suprotstavljane duhovne sfere — latinaška i glagoljaška — i nisu bile tako debelim zidom odvojene. Uostalom i latinska djela koja su upravo u to vrijeme, polovinom stoljeća, nastala i na području kroničarske proze i na području poezije (kao što je poznata i literarno zanimljiva anonimna »Obsidio iadrensis«, ako joj autor nije Nikola Matafari, a vezana je uz godinu 1346. za vrijeme mletačke opsade Zadra, zatim natpis na grobu Mladena Šubića III. u trogirskoj katedrali iz 1348, izraziti primjer usvojenog srednjovjekovnog stiha vaganata, da ne spominjemo ostala latinska djela iz tog vremena) svojim sadržajima usko su povezana s hrvatskim životom, izrazito su hrvatski orijentirana. Autor spisa »Obsidio iadrensis« posebno ističe svoj protumletački stav, a Mladen Šubić u spomenutoj se pjesmi naziva štitom Hrvata (»Croatorum clipeus«). To nam sasvim jasno govori kako sva ta djela, i ona na latin-

³ Tekst pjesme objavljen je do danas nekoliko puta, i kritički i u antologijama. Prvo izdanje priredili su I. Milčetić i o. J. Milošević (»Šibenska molitva. XIV st.«, *Starine JAZU*, 33, Zagreb 1911, str. 572-592). Osobito se o tom tekstu piše u novije vrijeme, npr. — D. Matić, »Šibenska molitva. Filološka monografija«, *Rasprave Instituta za jezik JAZU*, knj. 2, Zagreb 1973, str. 81-190; S. M. Džaja, »Tlo nastanka i protubogumiška komponenta 'Šibenske molitve'«, *Croatica christiana*, III, Zagreb 1973, br. 3, str. 80-91; J. Vončina, »Zagonetka 'Šibenske molitve'«, *Croatica*, VI, Zagreb 1975, sv. 6, str. 7-38; E. Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost. Povijest hrvatske književnosti*, 2, Zagreb 1975, str. 177-186; J. Mihojević, »Najstarija hrvatska marijanska lirika«, *Murulić*, IX, Zagreb 1976, br. 6, str. 443-456.

⁴ Objavio ga je V. Premuda (»Starohrvatski latinički rukopis 'Žića svetih otaca'«, *Starine JAZU*, 40, Zagreb 1939, str. 103-224).

⁵ Vidi tekst i raspravu o njemu u navedenom djelu F. Fanceva.

skom i ona na hrvatskom jeziku, i ona na latinici i ona na glagoljici, pripadaju jednoj zajedničkoj duhovnoj sferi. Ovom prilikom, međutim, možemo s nešto više sigurnosti pretpostaviti da ta duhovna simbioza i nije tako slučajno došla do svoga jakog izražaja baš u doba anžuvinske vladavine.

Stvarnost političkog jedinstva hrvatskih zemalja, koje su unosili Anžuvinci, utječe na formiranje osjećaja duhovnog i kulturnog zajedništva. Kako su pojave hrvatskog teksta na latinici vezane za dalmatinske gradove (poimence Zadar, Šibenik, Korčulu i Dubrovnik) čini se da je stanovništvo u tim gradovima polovicom XIV. stoljeća bilo sazrelo do tog stupnja kad je u praktičnom životu i u trenucima poetskog zanosa zahtijevalo živu narodnu riječ. Posebno se to zbivalo u Zadru, gradu koji je postajao okosnicom povijesnih, to jest političkih događaja i gospodarskog razvitka u Dalmaciji. Tu je uzajamno prožimanje dviju dotada oprečnih kulturnih sfera najjače došlo do svoga izražaja.

Doduše, najranije zapisani hrvatski vezani stihovi silabičke srednjovjekovne versifikacije nalaze se u kolofonu već spomenutog *Misala kneza Novaka* iz 1368, iako je Solomunova »Pjesan nad pjesmama«, strukturalno vezana za liturgijske knjige, ali u obliku ritmizirane proze, morala nastati i ranije, vjerojatno već u XIII. stoljeću (sačuvana je u prijepisu iz 1379). Međutim, Novakovi glagoljički stihovi, koji su odraz zapadnoevropske latinske poezije crkvenih sekvenci o ništavosti života, lijepo nam pokazuju kako je glagoljaška sredina upravo u doba Anžuvinaca, jer se knez Novak naziva kralja ugarskoga »polaće vitezom«, primala i prihvaćala zapadne utjecje. Ti su utjecaji u krajeve tog ličko-kninskoga kneza došli možda i preko topuskih cistercita, koji su pronosili duh srednjovjekovnih mistika Bernarda iz Clairvauxa i svetog Bonaventure, ali su baš u to vrijeme mogli biti i rezultat izravnijih veza s prekomorskim zemljama, a koje su veze poticali anžuvinski vladari.⁶

Ali u pokušaje vezanog stiha na hrvatskom jeziku već se u tako rano vrijeme uključila i latinaška sfera. Latinsku himnu »Ave maris stella« nalazimo pretočenu u adekvatni trohejski šesterac, gdje se stihovi:

Ave maris stella,
Dei mater alma, ...

sasvim lijepo ritmički podudaraju u hrvatskoj verziji:

Zdravo, morska zvijezdo,
božja mati sveta, ...

Tako je uz simetrični trohejski osmerački dvostih već u XIV. stoljeću, također pod utjecajem latinske crkvene himnodije, uveden u hrvatsku poeziju i trohejski šesterac.

Međutim, stihovi koje je u svoj prozni tekst uključio godine 1368. knez Novak nisu nastali tek te godine, oni su samo dio jedne pjesme koja je kasnije u jednom rukopisu sačuvana cijela, a to pokazuje da je Novakov

⁶ O direktnoj vezi cistercita samostana u Topuskom sa samostanom u Clairvauxu govori T. Smičiklas (*Poviest krvatska*, I, Zagreb 1882, str. 536) i u novije vrijeme I. Ostojić (*Benediktinci u Hrvatskoj*, II, Split 1965, str. 209-220, s navedenom literaturom).

pjesnički kolofon tek odjek jedne pjesme, a vjerojatno i poezije, koja je bila afirmirana već i nešto ranije.⁷

Da je ipak hrvatska pučka crkvena poezija doživjela u XIV. stoljeću svoj puni procvat, vidi se i po tome što je koncem stoljeća nastala i prva zbirka, svojevrsna antologija hrvatske poezije.⁸ Ta prva hrvatska pjesmarica nađena je kao dio jednog glagoljskog kodeksa u Nacionalnoj biblioteci u Parizu, a koja je u novije vrijeme točnije datirana godinom 1380. Međutim, vjerojatno i nije slučajno što se postanak tog vrijednog spomenika hrvatske poezije podudara s godinom izradbe najvrednijeg djela našeg umjetničkog obrta — rake sv. Šimuna, a sve se to zbililo, opet kažemo — ne slučajno u doba uspona anžuvinske vlasti.

Tu su i dvije bratimske mrtvačke pjesme vezane za život domaćih bratovština, zatim jedna marijanska te dvije božićne i jedna pasionska s tipičnim duhom mistične kontemplacije razvijenoga srednjeg vijeka. Njima se po zanosnom kontemplativnom duhu i refleksivno-lirskom tonu pridružuje posebna hermetična pjesma poznata pod naslovom »Poj željno«, a s početnim stihom »Zač mi tužiš, duše, iznemagajući dragostiju?«, iz koje zrače ne baš daleki tonovi jakoponevske lirike. Kao izravniji odjek vjerskih i društvenih previranja u razvijenom srednjem vijeku te novih socijalnih odnosa tu su i dvije pjesme koje privlače upravo tom svojom izravnijom povezanošću s društvenom stvarnošću. Možda se u pjesmi koja počinje stihom »Svet se konča i slnce jur zahodi«, s otvorenim napadom na raskošan život visokoga klera, krije ispovijed i gnjev jednog franjevca, pristasa struje opservanata, koji su već u XIII. stoljeću isticali svoj radikalni stav prema crkvenim poglavarima kao glavnim predstavnicima korupcije u crkvi, što se izražava stihovima:

Duhovna rěč ot njih se ne more imati
ako im se pėnezi prije ne plati.

Takvi su franjevci već vrlo rano bivali osuđivani kao heretici, što naš pjesnik zorno prikazuje:

Ki bi hotel božju pravdu udržati
i njegova sina Isusa slėdovati,
u pokori i ubožastvi grėh plakati,
povele ga svojim gnėvom zlo prognati...

pa ga vode inkvizitoru:

Sveti oće kvizituru, ov ti bljudi.
Laćan, žejan, nag, bos hodi, a nas sudi.
Prosimo te da se ov hinac lė osmudi.

Ali s obzirom na to da se u nekim stihovima napadaju i niži katolički redovi (»mala bratja, koludri, predikavci, ... vsi popove, koludrice i vsi djaci ...«), predstavnici i nižeg svećenstva, moglo bi se pomisliti da je autor pjesme bio i pristasa nekog radikalnijeg heretičkog pokreta. Nije slučajno što se upravo osamdesetih godina XIV. stoljeća nalazio u Splitu neki Gval-

⁷ Tekst pjesme i podatke o njemu daje V. Stefančić (*Hrvatska književnost srednjega vijeka*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, 1, Zagreb 1969, str. 412-413) i E. Hercigonja (*op. cit.*, str. 164-166).

⁸ O toj se zbirci duhovnih pjesama, koju je prvi objavio J. Vajs (*»Staro-hrvatske duhovne pjesme«*, *Starine JAZU*, 31, str. 258-275), pisalo mnogo. D. Malić objavila je o njoj i posebnu knjigu (*Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, Zagreb 1972).

terije, bježeći pred progonima, a koji je propovijedao osuđena naučavanja Engleza Johna Wyclifa.⁹

Viteški svijet i duh, ne samo kao odjek zapadnog svijeta, nego kao doživljena stvarnost iz vremena zanesenog viteza Ludovika Anžuvinca, ogleda se i u pjesmi o sv. Jurju, koja se nalazi u spomenutoj pjesmarici.

U toj je pjesmarici sadržajno-tematska i duhovna raznolikost izražena i vrlo bogatom skalom ritmova, jer uz dominantan osmerački dvostih, koji je podrijetlom ili iz latinske himnodije ili pak iz francuskih srednjovjekovnih romana (kakva veza za vrijeme Anžuvinaca u Hrvatskoj ne bi bila nimalo čudna), u njoj nalazimo i začetke dvanaesterca s monorimom, zatim slobodan stih narodnih bugarštica i slobodan stih lirske poezije talijanskih mističkih pjesnika, od Franje Asiškog do Jacoponea da Todi. Što se tiče mjesta i vremena kad su nastale pjesme u tom zborniku, vjerojatno se ne radi ni o malom vremenskom razmaku, a ni o jednom jedinstvenom kraju, kako bi neki stručnjaci to željeli, nego o pjesničkom fondu koji je nastao na širokom hrvatskom teritoriju. Naime, neke od tih pjesama našle su se kasnije u zbornicima glagoljaških i latinaških sredina, a neke, kao na primjer pjesma »Poj željno«, zabilježene su i na bosanskoj ćirilici, u jednom zborniku dubrovačke provenijencije.¹⁰

Upravo osamdesete godine XIV. stoljeća vezane su za još jednu književnu vrstu koja je u hrvatske krajeve došla iz zapadnih strana. To su svjetovni romani, koji su se u doba kad su se pojedini zadarski građani počeli isticati svojim bogatstvom, našli kod dva zadarska trgovca. U inventaru zadarskog trgovca suknom Mihovila, iz godine 1385, uz primjerak Danteove *Božanske komedije* na talijanskom jeziku, spominje se nekoliko francuskih knjiga, a samo četiri godine kasnije, 1389, u inventaru zadarskog trgovca Damjana zabilježeno je nekoliko viteških romana, i to nekoliko na latinskom i dva na hrvatskom jeziku. Među njima spominje se na latinskom roman o Febu, roman o Parsifalu i roman o Tristanu, a na hrvatskom (»in littera sclava«) roman o Aleksandru Velikom.¹¹ Kasnije se taj roman našao u srpskoj, a zatim i u ruskoj književnosti, gdje je stekao svoju popularnost i postao poznat pod nazivom »srpska Aleksandrida«, ali spomenuti zadarski podatak iz kraja XIV. stoljeća te hrvatsko-čakavski oblici imena u kasnijim nehrvatskim verzijama upućuju na pomisao da je matični slavenski tekst morao nastati upravo u hrvatsko-čakavskim stranama. Pri tom je vjerojatno već dosta razvijen zadarski skriptorij odigrao svoju ulogu. Sve je to pak još jedan dokaz kako su središta hrvatskoga kulturnog života u doba

⁹ O Gvalteriju opširno piše M. Brandt (*Wyclifova hereza i socijalni pokreti u Splitu krajem XIV st.*, Zagreb 1955). O pjesmi »Svjet se konča«, osim ostalih, pisao je u dva navrata i J. Hamm, koji je u novije vrijeme (»Hrvatski glagoljaši u Pragu«, *Zbornik za slavistiku*, 1, Novi Sad 1970, str. 84-99) dovodi u najbližu svezu s latinskom biografijom češkog reformskog propovjednika Jana Miliča (umro 1374).

¹⁰ Poslije Vajsa pjesmu je kasnije dopunio S. Ivšić i pokušao je rekonstruirati (»Jedna hrvatska glagolska pjesma iz 14. vijeka u 'Libru od mnogijeh razloga'«, *Gruda za povijest knjiž. hrvatske*, 11, Zagreb 1932, str. 1-10).

¹¹ Podatak o tome donosi K. J. Jireček (»Eine slavische Alexandergeschichte in Zara 1389«, *Archiv für slav. Phil.*, 1903, 25, str. 157-158). O tome je pisao i J. Stipišić (»Inventar zadarskog trgovca Mihovila iz arhiva sv. Marije i njegovo značenje za kulturnu povijest Zadra«, *Zadarska revija*, XVI, 1967, br. 2-3, str. 184-192).

Anžuvina, koji su morali inicirati i gajiti izravnije veze s francuskim kulturnim centrima, postala rasadišta i prijenosnici kulturnih dobara između istoka i zapada.

U dosadašnjem izlaganju spominjala su se uglavnom književna dobra hrvatske književnosti XIV. stoljeća, ona koja su se mogla dovesti više u posrednu nego u izravnu vezu s djelovanjem anžuvinskih vladara. Međutim, ima podataka koji nam svjedoče o njihovim bližim vezama, o direktnijem utjecaju nekih anžuvinskih ličnosti na stil života, na duhovne preokupacije i na književno stvaranje.

Prisutnost anžuvinskih vladara živo se osjeća u nekim pisanim djelima tog vremena. Fragment *Korčulanskog lekcionara* nađen je u jednom latinskom misalu koji je s njime povezan, a koji je nastao u vrijeme ugarsko-hrvatskoga kralja Ludovika. Tu se u kalendaru navode specijalni ugarski sveci, a po spomenutim zadarskim svecima — sv. Krševanu i sv. Šimunu — može se zaključiti da je misal s lekcionarom doputovao na Korčulu iz Zadra. Međutim, u tekstu misala *Missa pro rege* izričito se spominje ime kralja Ludovika.¹²

Ličko-kninski knez Novak u svom vlastoručnom glagoljskom misalu iz 1368. naziva sebe vitezom »silnoga i velikoga gospodina Loiša (Ludovika) krala ugarskoga, nega polače vitez«, čime ističe sebe kao čovjeka izravno vezana za Ludovikov dvor¹³. Moramo pretpostaviti da je takva veza s dvorom imala utjecaja na kulturni i duhovni horizont jednog novog staleža koji je Ludovik tako smišljeno razvijao i protežirao.

Prenoseći s tim u vezi duh francuskog viteštva na svoj dvor, posebno osnivanjem *bratstva vitezova svetog Jurja*, u koje je uključio brojne hrvatske plemiće i građane, među kojima se svojevremeno našao i knez Novak, vjerojatno je već Karlo I. inicirao i počeo razvijati jedan poseban stil života, način mišljenja, usvajanje novih normi ponašanja¹⁴. Zato i nije slučajna koincidencija s duhom viteštva koji se ističe u glagoljskoj pjesmi o svetom Jurju upravo u to doba. Ta pjesma o »svetom Jurju konjiku« (prvi put zabilježena u glagoljskom zborniku iz 1380.), koji »kako ini vitezi poče brumno se rvati« (hrabro se boriti), a koji je bio zakleti borac za kršćansku vjeru, mora da je nastala u atmosferi toga anžuvinskoga viteškog duha.¹⁵

I svjedočanstva o prevedenim francuskim viteškim romanima iz tog vremena (sačuvani su tekstovi *Aleksandride* i *Rumanca trojskog*), s viteškom

¹² F. Fancev, *op. cit.*, str. VI-VII.

¹³ Posebno o knezu Novaku pisao je V. Klaić (»O knezu Novaku«, *Vjesnik hrv. arheol. društva*, Nova s., IV, 1900, str. 177). Transliterirani tekst donosi M. Pantelić (»Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema Misalu kneza Novaka iz 1368.«, *Radovi Staroslavenskog instituta*, 6, Zagreb 1967, str. 6-7). O tome piše još i N. Klaić (*Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976, str. 228-229) nazivajući kneza Novaka »izvanrednim vitezom s kraljeva dvora«.

¹⁴ O francuskim utjecajima i o njegovanju viteškog duha na dvoru Karla Roberta piše opširnije V. Klaić u spomenutoj *Povijesti* (str. 81).

¹⁵ Sv. Juraj se u našoj pjesmi kvalificira kao »pasani vitez«, tj. »eques auratus«, vitez opasan zlatnim pasom. U »Zlatnoj legendi« (Jacques de Voragine, »La légende dorée«, I, Granier-Flammarion, Paris 1967, str. 296-301) ne spominje se to njegovo odličje, što bi se moglo shvatiti kao umetak našeg pjesnika koji je živio u doba kad su kod nas takvi nazivi bili više uobičajeni. Čini se da se latinski termin u našim krajevima javlja tek od kraja XV. st. (vidi u: *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, fasc. II, Zagrabiae MCMLXXI, str. 414, s. v. eques auratus).

terminologijom i s kršćansko-viteškom koncepcijom, govore ne samo o blagotvornom poticanju književnih veza sa zapadom, nego i o novoj čitalačkoj publici koja se odgajala i razvijala u toj atmosferi.

Daljnja istraživanja podataka o anžuvinskoj prisutnosti u tekstovima hrvatske srednjovjekovne književnosti vjerojatno bi nam otkrila i bogatiji inventar a i neke izravnije podatke. Posljednji odjek anžuvinske prisutnosti može se nazrijeti u zadarskoj verziji pjesme koja je poznata pod naslovom »Blagoslov puka«, a koja se vremenski vezuje za godinu 1414.¹⁶ u Stihovima zaziva:

Oca papu i cesara
 čuvaj od ruk silnih cara.
 Daj bnetačkoj čast gospodi
 i na suhu i na vodi ...

kao da se kriju tragovi onog vremena kad je poslije prodaje Dalmacije »bnetačkoj gospodi« godine 1409, koja u to vrijeme još nisu bila preuzela čitav teritorij, još uvijek bio živ osjećaj vladarske moći »cesara«, to jest ugarsko-hrvatskoga kralja, a sve to u doba kad je carska, tj. sultanova vojska počela prijetiti hrvatskim krajevima.

Međutim, ni time nije bio prekinut duhovni utjecaj koji su Anžuvinci u doba svoje vladavine bili unijeli u političku i kulturnu svijest naših ljudi. Hrvatski renesansni pjesnici koji su, kao Lucić i Zoranić, da ne spominjemo druge, stvarali u doba najjače mletačke vlasti, izražavali su u svojim djelima upravo onu državno-političku viziju kakva je bila ostvarena u vrijeme Ludovikovo. Junaci Lucićeve *Robinje* kreću se unutar trokuta koji zatvaraju točke: Budim — Senj — Dubrovnik, a to je svakako još uvijek živi osjećaj one državne zajednice koja je bila ostvarena u doba anžuvinskih vladara, a koji su osjećaj više od jednog stoljeća prenosili pradjedovi.

¹⁶ Tu je verziju objavio H. Morović (»Jedna zadarska lokalna pjesma«, *Grada za povijest knjiž. hrvatske*, 23, Zagreb 1952, str. 49-56).

Nikica Kolumbić: CHARACTERISTICS OF LATE 14th C. CROATIAN

Summary

The rule of Ludwig the Angevin and the growth of the knighthood in Croatia had their influence on literature. In the 1440s the first Croatian vernacular texts to be written in the Latin alphabet appeared («Red i zakon» (Order and the Law) from the Dominican convent in Zadar; the »Šibenska molitva« (Prayer of Šibenik); »Žića svetih otaca« (The Lives of the Holy Fathers); the *Vatican Prayer Book* and the *Korčula Catechism*). During the 15th c., Glagolitic church literature also broke free from its strict frameworks and acquired a more popular character. A collection of poetry in a Glagolitic codex from Paris, written in 1380, reveals the kind of mystic contemplation typical of the late Middle Ages. The spirit and the world of knights also make themselves felt in the poem of St. George, who is described as a medieval knight. In the 1380s citizens of Zadar were noted to have in their possession copies of secular literary works and novels, some of which were in Croatian. The Glagolitic missal written by a member of Ludwig's circle of knights, Novak of Lika, in his own hand, is outstanding among the works of this period.